

УДК 347; 347.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.50>

ПОНЯТТЯ «FORCE-MAJEURE» ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ, ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США

Музика Л.А.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного права*

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ORCID: 0000-0001-8357-703X

e-mail: l.muzyka@ukma.edu.ua

Лисенко Г.І.,

магістр права, молодший юрист

Адвокатського об'єднання «Юридична Фірма “Астерс”»

м. Київ

e-mail: hordii.lysenko@ukma.edu.ua

Музика Л.А., Лисенко Г.І. Поняття “force-majeure” за правом України, Великої Британії та США.

В статті аналізується поняття форс-мажор передбачене у статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» № 671/97-ВР від 2 грудня 1997 року, у якій визначено перелік обставин, що підпадають під поняття «форс-мажорних обставин». Цей перелік є достатньо широким, проте не є вичерпним. Разом з цим, такого переліку форс-мажорних обставин не існувало до 2 вересня 2014 року, і цей перелік з'явився у зв'язку з антитерористичною операцією на сході України після набрання чинності Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» № 1669-VII від 2 вересня 2014 року. Наголошено, що у Цивільному кодексі України не передбачено тлумачення такого поняття як «непереборна сила» чи «форс-мажорні обставини». У Господарському кодексі України на противагу Цивільному кодексові зазначено, що не є надзвичайними та невідворотними обставинами. Порівнюючи застосування поняття форс-мажор за українським правом та правом Великої Британії зазначено, що в законодавстві Великої Британії не передбачено поняття «форс-мажор», оскільки форс-мажорні обставини мають бути передбачені контрактом. Визначено, що судові органи Великої Британії оперують таким поняттям як «фрустрація», а судові органи Сполучених Штатів Америки – поняттям «комерційна недоцільність», які за своєю суттю наближені до доктрини форс-мажорних обставин, хоча і містять деякі відмінності. А саме: доктрина форс-мажорних обставин стосується відповідальності за невиконання чи неналежне виконання, і зазвичай є чітко визначеною у законодавстві, як і доктрина комерційної недоцільності у Сполучених Штатах Америки. У той же час, доктрина «фрустрації» чітко не передбачена законодавством Англії. Окрім цього, такі доктрини також стосуються різних наслідків: доктрина форс-мажорних обставин може бути застосована тоді, коли йдеться мова про звільнення від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, тоді як доктрина фрустрації та доктрина комерційної недоцільності радше стосуються невиконання зобов'язання в цілому, і навіть між цими двома доктринами існують певні відмінності, про що було зазначено судом у справі *The Aluminum Co. of America (ALCOA) v. Essex Group Inc.* Доктрина фрустрації може бути застосована тоді, коли, якби сторони знали про зміну обставин та їхній вплив на відповідне зобов'язання, вони б не стали стороною такого зобов'язання. У свою ж чергу, доктрина комерційної недоцільності більше належить саме до комерційної складової зобов'язання, і стосується не вигідних (у фінансовому плані) наслідків для однієї зі сторін.

Ключові слова: форс-мажорні обставини, судова практика, відповідальність, зобов'язання, договір, санкції, фрустрація.

Muzyka L.A., Lysenko H.I. The concept of «force majeure» under the laws of Ukraine, the United Kingdom and the United States.

The article analyzes the concept of force majeure provided for in Article 14-1 of the Law of Ukraine «On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine» No. 671/97-BP of December 2, 1997, which defines the list of circumstances falling under the concept of «force majeure». This list is quite broad, but not exhaustive. At the same time, such a list of force majeure circumstances did not exist before September 2, 2014, and this list appeared in connection with the anti-terrorist operation in eastern Ukraine after the entry into force of the Law of Ukraine «On Temporary Measures for the Period of Anti-Terrorist Operation» No. 1669-VII of September 2, 2014. It is emphasized that the Civil Code of Ukraine does not provide for the interpretation of such concepts as «force majeure» or «force majeure». The Commercial Code of Ukraine, in contrast to the Civil Code, states what are not extraordinary and unavoidable circumstances. Comparing the application of the concept of force majeure under Ukrainian law and UK law, it is worth noting that UK law does not provide for the concept of «force majeure» in legislation, as force majeure must be provided for in the contract. It is determined that the UK judiciary operates with the concept of «frustration», and the judiciary of the United States of America - with the concept of «commercial impracticability», which are inherently close to the doctrine of force majeure, although they contain some differences. Namely, the doctrine of force majeure refers to liability for non-performance or improper performance and is usually clearly defined in law, as is the doctrine of commercial impracticability in the United States of America. At the same time, the doctrine of «frustration» is not clearly provided for in English law. In addition, such doctrines also have different consequences: the doctrine of force majeure may be applied when it comes to exemption from liability for non-performance or improper performance of an obligation, while the doctrine of frustration and the doctrine of commercial impracticability are more likely to apply to the failure to perform an obligation in general, and even between these two doctrines there are certain differences, as noted by the court in *The Aluminum Co. of America (ALCOA) v. Essex Group Inc.* The doctrine of frustration may be applied when, if the parties had known about the change in circumstances and their impact on the relevant obligation, they would not have become a party to such an obligation. In turn, the doctrine of commercial impracticability relates more to the commercial component of the obligation and concerns unfavorable (in financial terms) consequences for one of the parties.

Key words: force majeure, case law, *liability, obligation, contract, sanctions, frustration.*

Постановка проблеми. Аналіз такого поняття як форс-мажор, або ж форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) – просте і водночас складне запитання. З однієї сторони, може здаватися очевидним, що задля розуміння цього поняття достатньо звернутись до статті 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» № 671/97-ВР від 2 грудня 1997 року, якою прямо передбачено перелік форс-мажорних обставин, який, хоч і є достатньо широким, проте не є вичерпним [1]. Проте, важливо зазначити, що хоча такий перелік форс-мажорних обставин і з'явився після внесення змін до зазначеного Закону Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» № 1669-VII від 2 вересня 2014 року [2], виникає питання щодо того, яким чином було врегульоване це поняття до 2 вересня 2014 року. Водночас законодавче врегулювання форс-мажору за правом Великої Британії та США мають свої особливості.

Метою дослідження є висвітлення основних проблем, пов'язаних із сутністю форс-мажору за національним законодавством і правом Великої Британії та США.

Стан опрацювання проблематики. Науково-теоретичною базою дослідження слугують праці таких науковців, як: В.І. Борисова, В.Л. Яроцький, В.С. Щербина, І.В. Спасибо-Фатеева, Л.М. Баранова, М.І. Козюбра, Н.Б. Пацурія, Т.І. Бегова.

Виклад основного матеріалу. Звернувшись до підручника «Цивільне право» від 2011 року за редакцією професорів В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатеевої та В.Л. Яроцького, можна знайти наступне визначення форс-мажору [3, с. 266]:

«Форс-мажором визнається обставина (дія чи подія), що спричиняє неможливість виконання договірних зобов'язань у обумовленій сторонами строк. Отже, на відміну від випадку та непереборної сили, форс-мажор є спеціальною підставою звільнення від відповідальності лише за невиконання (неналежне виконання) договірних зобов'язань.»

Попри те, що з цим визначенням не можна не погодитись, варто зазначити, що, на нашу думку, варто застосувати дещо ширше розуміння форс-мажору і виокремити це у декількох наступних аспектах.

У цьому визначенні зазначено, що форс-мажор спричиняє саме неможливість виконання зобов'язання. І хоча справді, форс-мажор спричиняє неможливість такого виконання зобов'язання – проте ми вважаємо за потрібне зазначити, що форс-мажорні обставини можуть стосуватись не лише неможливості виконання зобов'язання. Наприклад, як буде нижче проаналізовано у постанові Верховного Суду у справі № 908/2287/17 від 19 серпня 2022 року, відповідачем було зазначено, що дії третіх осіб призвели до **часткової неможливості** оплати обсягу природного газу. Разом з цим, безумовно, хоча й можна погодитись з таким визначенням, що зазначено вище, проте треба зважати на те, що судова практика з 2011 року суттєво змінилась щодо цього питання.

Якщо ж звернутись до відповідних кодексів, можна прослідкувати наступну тенденцію: Цивільний кодекс України не оперує терміном «форс-мажор», так само, як і Господарський кодекс. Натомість, у статтях 263, 617, 679, 879, 904, 906, 922, 950, 1043, 1166, 1187 та 1209 Цивільного кодексу України передбачено поняття «непереборна сила» [4]. Варто відзначити, що в жодній з цих статей не передбачено тлумачення такого поняття як «непереборна сила».

Вважаємо за потрібне звернутись до доктрини, а саме – до Науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України за редакцією О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової та В.В. Луця, і вказати характеристику такому поняттю як «непереборна сила», оскільки, на нашу думку, воно є дуже обґрунтованим та зрозумілим.

Зокрема, у коментарі до статті 617 Цивільного кодексу України (Підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання), автори зазначають, що ознаки непереборної сили розкриваються у п. 1 ч. 1 ст. 263 ЦК України стосовно підстав зупинення перебігу позовної давності: це надзвичайна або невідворотна за даних умов подія [5, с. 134]. Разом з цим, автори виділяють три ключові характеристики обставин, які можна вважати «непереборною силою»:

- Зовнішня до діяльності сторін обставина;
- Надзвичайність події, яка набуває характеру непереборної сили означає, що це далеко не ординарна обставина, а дещо таке, що виходить за межі буденного, а тому спричинює певні труднощі для сторін;
- Подія, яку не можна було відвернути засобами, наявними у даної особи у конкретних умовах її діяльності [5, с. 134].

Третій аргумент, зазначений вище, знайшов своє підтвердження у численних рішеннях Верховного Суду, де вказано, що обставини, які є форс-мажорними при виконанні одного правочину – можуть не бути такими для іншого, і такі обставини завжди потребують доведення їхнього впливу на конкретне зобов'язання між сторонами (наприклад, постановва Верховного Суду у справі № 906/540/2022 від 7 червня 2023 року, проаналізована нижче).

У Господарському кодексі України, на противагу Цивільному кодексові, лише одна стаття зазначає про «непереборну силу», а саме – «**Стаття 218.** Підстави господарсько-правової відповідальності», де частково надано роз'яснення «непереборній силі» [6]:

«належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів.»

Хочемо зауважити, що в аспекті застосування непереборної сили – варто розрізняти настання невідворотних обставин, яких неможливо було уникнути або на які сторона зобов'язання не могла вплинути жодним чином (стихійні лиха, антитерористична операція, повномасштабне вторгнення, пандемія тощо) та, як зазначено у статті, зокрема – відсутність певних товарів, що також підкреслюють у своєму коментарі до Цивільного кодексу України автори, зазначені вище [5, с. 134].

Вважаємо за потрібне додати і думку авторів науково-практичного коментаря до Господарського кодексу України за загальною редакцією В.С. Щербини та Н.Б. Пацуриї від 2019 року щодо цих положень. Як зазначають автори, цивільно-правова відповідальність та господарсько-правова відповідальність відрізняються тим, що для звільнення від господарсько-правової відповідальності відповідна обставина має містити ознаки як надзвичайності, так і невідворотності, тоді як відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 263 ЦК зазначає про надзвичайність або невідворотність обставини [7, с. 437]. Хочемо зауважити, що попри зазначений коментар, ми не вбачаємо суттєвої відмінності цих двох видів відповідальності або ж суттєвого впливу на зміст рішень цивільних та господарських судів зазначених відмінностей.

У законодавстві України та судових рішень часто зазначено «форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили)», що хоча і може здаватись дублюванням однакового за змістом поняття, проте такі поняття містять певні відмінності. Якщо звернутись до листа Вищого господарського суду України № 01-2.2/279 від 9 вересня 2001 року, де ВГСУ висловив свої зауваження до тоді ще проєкту Господарського кодексу України, то в п. 30 листа (щодо зауважень до статті 218 Господарського кодексу України) можна побачити цікаве розмежування форс-мажорних обставин та непереборної сили. Суд вказує наступне [8]:

«В той же час категорія форс-мажору охоплює лише виняткові події суспільного життя, які сторони самі на диспозитивних підставах визначають у договорі як право на звільнення від подальшого виконання зобов'язання за згодою, якщо такі події відбуватимуться в період дії договору. Сторони можуть передбачити в договорі безвинну відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, але обмежити її випадками передбачених у договорі форс-мажорних обставин. Спільним для обставин непереборної сили та форс-мажору є лише їхній зовнішній характер впливу на причинно-наслідковий ланцюг діяльності учасників конкретних правовідносин, тобто ці обставини перебувають поза контролем учасників правовідносин.» [8]

Окрім цього, у цьому ж листі суд зазначає, що поняття форс-мажорні обставини, як вказано у ч. 2 ст. 218 тогочасного проєкту Господарського кодексу України, може охоплювати не тільки події суспільного життя (такі як ембарго, страйки, масові заворушення тощо), а й стихійні природні явища, які належать саме до непереборної сили. Суд зауважив, що «*ототожнення цих принципів різних за своєю природою причин для звільнення від відповідальності є юридично неправильним*» [8].

Якщо з поняттям форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) в українському праві ситуація є зрозумілою, то в праві Великої Британії ситуація є дещо більш заплутаною.

Вважаємо за потрібне звернутись до дев'ятого видання юридичного словника «Black's Law Dictionary», щоб побачити різницю між поняттям «форс-мажор» та поняттям «фрустрація» [9, с. 718].

Відповідно до цього словника, визначення поняття «force majeure» є наступним:

[Law French "a superior force"] (1883) An event or effect that can be neither anticipated nor controlled. • The term includes both acts of nature (e.g., floods and hurricanes) and acts of people (e.g., riots, strikes, and wars). – Also termed force majeure; vis major; superior force. Cf. act of god; vis major (1). [9, с. 718]

При цьому, в словнику також дається тлумачення поняття «фрустрація» та «комерційна фрустрація», які, фактично, і є «форс-мажором» за правом Великої Британії, хоч і використовуються у більш вужчому розумінні, аніж «форс-мажор». Визначення поняття «frustration» є наступним [9, с. 740]:

"1. The prevention or hindering of the attainment of a goal, such as contractual performance.

2. Contracts. The doctrine that if a party's principal purpose is substantially frustrated by unanticipated changed circumstances, that party's duties are discharged and the contract is considered terminated. – Also termed frustration of purpose. Cf. impossibility (4); impracticability; mistake." [9, с. 740]

Перш ніж перейти до аналізу доктрини фрустрації за правом Великої Британії, варто наостанок вказати і тлумачення поняття «commercial frustration», оскільки воно є найближчим до того, що ми маємо на увазі під форс-мажорними обставинами [9, с. 740]:

"commercial frustration. (1918) An excuse for a party's nonperformance because of some unforeseeable and uncontrollable circumstance. – Also termed economic frustration." [9, с. 740]

Власне, переклад та подальший аналіз поняття «комерційна фрустрація» є надзвичайно важливим, оскільки в країнах романо-германської правової сім'ї таке поняття за своєю суттю і називається «форс-мажором». Разом з цим, хочемо зазначити, що поняття «форс-мажору» хоча формально і може бути присутнім у контрактах, укладених за англійським правом, проте саме на рівні законодавства та судової практики форс-мажором вважатимуться лише такі обставини, які прямо передбачені контрактом. Мається на увазі, що форс-мажорні обставини мають бути прямо зазначені у контракті, і у разі їхнього не зазначення у контракті – суд не прийматиме до уваги аргументи щодо неможливості виконання чи невиконання зобов'язання з огляду на наявність форс-мажорних обставин.

Вважаємо за потрібне зазначити і наступне: у міжнародних комерційних арбітражах, що керуються правом Англії при винесенні своїх рішень, важливу роль відіграють наукові джерела, які

роз'яснюють ті чи інші питання, що можуть бути не до кінця врегульовані законодавством. На нашу думку, важливим і навіть необхідним є звернутись до одного з найважливіших наукових джерел, що стосується форс-мажорних обставин та фрустрації, а саме – книги Евана Маккендріка «Force Majeure and Frustration of Contract» [10]. У цій книзі, автор детально аналізує поняття форс-мажору та фрустрації, а також взаємопов'язаність цих понять. Ми хочемо зосередитись на декількох наступних моментах для кращого розуміння цих двох понять.

Зокрема, пояснюючи різницю між форс-мажором та доктриною фрустрації – автор вказує на таку відмінність:

“The concept of force majeure, though alien to the common law, is an established doctrine in French law which relieves a promisor from responsibility for nonperformance in certain circumstances. Although having a close affinity with the common law doctrine of frustration, it is somewhat narrower in its relieving effects.” [10, с. 5-6]

Тобто, автор вказує на те, що доктрина форс-мажору є дещо вужчою, аніж доктрина фрустрації, що знаходить своє відображення у подальшому поясненні доктрини фрустрації у рішеннях судових органів Англії. Фактично, можна сказати, що доктрина фрустрації звільняє від виконання зобов'язання, у той час, як у разі застосування форс-мажорних обставин – сторона, що посиляється на такі форс-мажорні обставини, звільняється лише від відповідальності за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, проте не звільняється від самого зобов'язання.

Якщо ж перейти до більш практичного тлумачення поняття “фрустрація”, можемо звернути увагу на справу, вирішену Палатою лордів Великої Британії – Davis Contractors Ltd. v. Fareham Urban District Council, [1956] A.C. 696. [11] У цій справі, обставини були наступними: компанія Davis Contractors Limited, що займалась будівництвом, уклала контракт на побудову 78 будинків протягом 8 місяців, з вартістю робіт у розмірі 85,836 фунтів стерлінгів. Компанією не було виконано своїх зобов'язань в обумовлений строк, у зв'язку з чим побудова таких будинків тривала 22 місяці замість восьми, а також вартість робіт склала 94,424 фунти стерлінгів.

Окрім інших питань, розглянутих у справі, суд аналізував доктрину «фрустрації» за англійським правом. Лорд Редкліф щодо фрустрації зазначив:

“The theory of frustration belongs to the law of contract and it is represented by a rule which the Courts will apply in certain limited circumstances for the purpose of deciding that contractual obligations, ex facie binding, are no longer enforceable against the parties. The description of the circumstances that justify the application of the rule and, consequently, the decision whether in a particular case those circumstances exist are, I think, necessarily questions of law.” [11]

Тобто, суддя вказав на такий важливий аспект, що доктрина фрустрації застосовується у тих випадках, коли договірні зобов'язання більше не можуть бути виконані сторонами. На додачу до цього, Лордом Редкліфом було зазначено, що фрустрація в цілому відбувається тоді, коли право визнає, що без невиконання зобов'язання однією зі сторін зобов'язання таке договірне зобов'язання стало неможливим для виконання, оскільки обставини, за яких вимагається відповідне виконання, призведуть до того, що таке зобов'язання суттєво відрізнятиметься від того, що було обумовлено договором, тобто фактично – навіть якщо таке зобов'язання і буде виконане, за своєю суттю це буде вже зовсім інше зобов'язання.

Вважаємо за потрібне вказати, що своїми словами Лорд Редкліф, фактично, створив універсальний «тест на фрустрацію», який у подальшому застосовували у інших рішеннях судів Великої Британії. Одним з прикладів таких судових рішень є справа National Carriers Ltd v Panalpina (Northern) Ltd [1980] [12]. Лорд Саймон зазначив позицію Лорда Редкліфа у справі вище, і у параграфі 14 рішення доповнив, що фрустрація контракту відбувається тоді, коли відбувається певна подія (без вини однієї зі сторін і щодо якої договором не передбачено відповідних положень), яка настільки суттєво змінює характер невиконаних договірних прав та/або зобов'язань порівняно з тим, що сторони могли розумно передбачити під час його укладення, що було б несправедливо вимагати від сторін дотримання буквального сенсу положень договору за нових обставин, і в такому випадку закон визнаватиме обидві сторони звільненими від подальшого виконання договору [12].

З огляду на таке, вважаємо, що хоча законодавством Англії і не передбачено такого поняття як «форс-мажор», і таке поняття регулюється виключно договірними положеннями, доктрина фрустрації є надзвичайно важливою для англійського права. При цьому, у Сполучених Штатах Америки застосовується узагалі третя доктрина, а саме – доктрина комерційної недоцільності, що

також проаналізовано у зазначеній вище книзі Евана МакКендріка. Автор вказує, що ця доктрина передбачена статтею 2-615 Єдиного комерційного кодексу США [13, с. 663], і хоча ця доктрина приймається окремо кожним штатом, вона має три загальні принципи [10, с. 306-307], а саме:

- Продавець не повинен був передбачати ризик настання такої події;
- Таке ненастання події мало бути основним припущенням, що лежить в основі договору;
- Така подія зробила виконання зобов'язання комерційно нездійсненним [10, с. 306-307].

Тобто, аналізуючи наведені положення, можна прийти до висновку, що хоча доктрина комерційної недоцільності і встановлює певні об'єктивні критерії для застосування такої доктрини судами, суб'єктивний аспект такої сторони все ще присутній, оскільки сторони зобов'язані доводити в суді, що такі події ніяк не могли бути передбачені сторонами договору/контракту, і що такі події зробила виконання зобов'язання комерційно нездійсненним, тобто таким, яке неможливо виконати, або ж виконання якого не спричинить тих наслідків, на які сторони розраховували при укладенні договору/контракту.

Разом з цим, вважаємо за необхідне зазначити і судову практику з цього питання, а саме – рішення Верховного Суду Каліфорнії від 1916 року у справі *Mineral Park Land v. Howard*, на яке неодноразово посилається у своїй книзі і Еван Маккендрік [10, с. 197]. Обставини справи є наступними: *Mineral Park Land* (Позивач) володів земельною ділянкою, а Відповідач (*Howard*) уклав контракт з органами державної влади на побудову мосту на цій земельній ділянці. Позивач надав право Відповідачу вивезти увесь гравій та землю з земельної ділянки Позивача, що були необхідні для побудови мосту, за ціною 5 центів за 1 кубічний ярд. Відповідач забрав з земельної ділянки лише близько 50 000 кубічних ярдів гравію та землі, у той час як Позивач заявляв, що Відповідач повинен був вивезти 101 000 кубічних ярдів, тобто весь гравій та всю землю. У зв'язку з цим, Позивач поніс збитки, оскільки Відповідач не виконав своє зобов'язання так, як мав виконати за угодою сторін, і Позивачу мала бути виплачена компенсація за невивезені гравій та землю [14].

При цьому, відповідач заявив, що він вивіз увесь наявний гравій та усю землю, а більша частина гравію та землі знаходилась саме під водою. Оскільки такі гравій та земля знаходились під водою, Відповідачу довелося б понести значно більші витрати щодо їх вивезення, аніж витрати, пов'язані з вивезенням гравію та землі над водою.

Верховний Суд вказав на те, що коли різниця у вартості виконання зобов'язання є настільки великою для однієї зі сторін, як у зазначеній справі, така ситуація не відрізняється від, наприклад, відсутності гравію та землі в цілому, оскільки таке вивезення землі та гравію було б економічно недоцільним для Відповідача [14].

В подальшому, як зазначає Еван Маккендрік [10, с. 212], така доктрина була дещо вдосконалена, при розгляді справи *The Aluminum Co. of America (ALCOA) v. Essex Group Inc.* [15]. Відповідно до обставин справи, у 1967 році Позивач (*ALCOA*) погодився поставляти Відповідачу (*Essex Group Inc.*) алюміній до 1983 року, з можливістю продовження контракту до 1988 року. Ціна на алюміній за контрактом була передбачена спеціальною формулою, якої дотримувались сторони. При цьому, у контракті було передбачено положення, відповідно до якого ціна на алюміній може частково зрости у зв'язку з прив'язкою такої ціни до Індексу оптових цін. При цьому, як зазначив суд у своєму рішенні, з 1973 року, внаслідок дій ОПЕК ціни на нафту почали суттєво зростати, і Позивач почав нести значно більші витрати на електроенергію. У зв'язку з цим, навіть зміна ціни відповідно до Індексу оптових цін, передбачена контрактом, більше не могла покривати витрат Позивача на виробництво такого алюмінію. Як приклад, Позивач зазначив, що ціна поставленого алюмінію компанії *Essex* у червні 1979 року становила 36.35 центів за 1 фунт. При цьому, ціна перепродажу такого алюмінію у червні 1979 року становила 73.313 центів за 1 фунт, тобто компанія *Essex* заробляла приблизно 37.043 центів з кожного фунту поставленого алюмінію. Тобто, обставини у справі змінились настільки суттєво, що поставка алюмінію Позивачем Відповідачу стала комерційно не вигідною, оскільки з кожного фунту алюмінію, поставленого у 1978 році, Позивач втрачав приблизно 10 центів. Відповідно, Позивач вказав, що якщо не змінити контракт, він зазнає збитків приблизно на 75 мільйонів доларів США [15].

У своєму рішенні, суд вказав на відмінність доктрини фрустрації та доктрини комерційної недоцільності, що полягає у наступному: якщо доктрина комерційної недоцільності більше стосується випадків, коли суттєво збільшуються витрати однієї зі сторін, з'являються нові труднощі чи ризики щодо виконання зобов'язання, то доктрина фрустрації радше застосовується до випадків, коли з'являються обставини, що перешкоджають досягненню основної мети укладення договору

[15]. Кажучи дещо простіше, можна стверджувати, що доктрина фрустрації більше стосується питання щодо основної мети укладення договору та виконання цієї мети, у той час як доктрина комерційної недоцільності стосується питання щодо отримання прибутку однієї зі сторін договору.

Висновки. На прикладі України ми проілюстрували, що суди застосовують доктрину форс-мажорних обставин, умови застосування якої чітко визначені законодавством, та передбачають звільнення сторони від відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язання. При цьому, доктрина форс-мажорних обставин не передбачає звільнення сторони від виконання самого зобов'язання.

Разом з цим, за англо-саксонською системою права, доктрина форс-мажорних обставин не є застосовною, на відміну від романо-германської системи права, оскільки на протипагу їй існують дві інші доктрини – доктрина фрустрації (за правом Англії) та доктрина комерційної недоцільності (за правом США).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 р. № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.acv.ua/laws/show/671/97-вр#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
2. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції: Закон України від 02.09.2014 р. № 1669-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1669-18#Text> (дата звернення: 01.03.2024).
3. Цивільне право: підручник: у 2 т. / за ред.: В.І. Борисова, І.В. Спасибо-Фатєєва, В.Л. Яроцький. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред.: О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць. 4-те вид., переробл. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. Т. 2. 1056 с.
6. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144.
7. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В.С. Щербини, Н.Б. Пацурії. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 816 с.
8. Лист Вищого господарського суду України від 09.09.2001 р. № 01-2.2/279. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/225946__226011 (дата звернення: 06.03.2024).
9. Garner, B.A., & Black, H.C. (2009). *Black's law dictionary*. 9th ed. St. Paul, MN, West. 1920 р.
10. McKendrick, E. (1995). *Force Majeure and Frustration of Contract* (2nd ed.). Informa Law from Routledge. URL: <https://doi.org/10.4324/9781315849089> (дата звернення: 06.05.2024).
11. *Davis Contractors Ltd v Fareham Urban District Council* [1956] AC 696. URL: <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1956/3.html> (дата звернення: 10.03.2024).
12. *National Carriers Ltd v Panalpina (Northern) Ltd* [1981] AC 675. URL: <https://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1980/8.html> (дата звернення: 10.03.2024).
13. Uniform Commercial Code adopted by Public Law No. 88-243 on December 30, 1963. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/STATUTE-77/pdf/STATUTE-77-Pg630.pdf> (дата звернення: 06.05.2024).
14. *Mineral Park Land Co. v. Howard*. URL: <https://www.casemine.com/judgement/us/59146c37add7b0493430bedb> (дата звернення: 06.05.2024).
15. *Aluminum Co. of America v. Essex Group, Inc.*, 499 F. Supp. 53 (W.D. Pa. 1980). URL: <https://law.justia.com/cases/federal/district-courts/FSupp/499/53/1871367/> (дата звернення: 06.05.2024).